

Inhoud

1. Identiteit als vraag	13
1. Inleiding	13
2. Waar vragen we naar als we naar onze identiteit vragen?	14
3. De vraag naar identiteit is een belangrijke vraag	17
4. De identiteitstheorie van Paul Ricoeur: identiteit en kwaliteit	20
5. Identiteit en organisatie	21
6. Inhoud en leeswijzer	22
2. Enkele problemen in de benadering van de identiteit van katholieke basisscholen in Nederland	25
1. Inleiding	25
2. De betekenis van katholiciteit voor katholieke basisscholen in Nederland	26
3. Drie benaderingen van de identiteit van het confessionele onderwijs, geïllustreerd vanuit de literatuur	30
3.1 De katholieke basisschool opgevat als ding	31
3.2 Een levensbeschouwing opgevat als een dogmatisch geloof in de eigen waarheid	34
3.3 Legitimatie van identiteit door het opsommen van onderscheidende kenmerken	35
4. Identiteit als probleem: verzameling van vragen	38
4.1 Vragen bij de reacties van katholieke basisscholen	38
4.2 Vragen bij de discussie over het bestaansrecht van de katholieke basisschool	39
4.3 Vragen bij de opvattingen over 'identiteit' in de literatuur	40
3. Identiteit en betekenis	
1. Inleiding	43
2. De identiteit van dingen, dieren en mensen	44
3. Identiteit als ding beschreven	47
3.1 De identiteit van mensen als ding beschreven	47
3.2 De onvolledigheid van een dingachtige benadering	49
4. Wie het is die uitlegt 'wie hij is' wordt vergeten	50
4.1 'Uiterlijke kenmerken' als basiskenmerk van de identiteit van de mens	51
4.2 'Spreeken' als basiskenmerk van de identiteit van de mens	53
4.3 'Handelen' als basiskenmerk van de identiteit van de mens	55

4. Betekenis verstaan 'bij de dingen'	57
1. Inleiding	57
2. Wij zijn dáár bij de dingen	58
3. 'Bij de dingen zijn' heeft betekenis	62
4. Vanuit het voelen bij de dingen, denken wij over de dingen	64
5. Voelen is primair 'praktisch'	67
6. Identiteit en 'zorg', 'verlangen' en 'liefde'	69
5. Betekenis verstaan vanuit 'teksten'	72
1. Inleiding	72
2. Betekenis verstaan vanuit een betekeniskader	73
3. Wat is een tekst?	76
4. Via teksten begrijpen we 'wie we zijn'	83
5. Handelen als tekst: geschiedenis en identiteit	86
6. Afsluiting	88
6. Identiteit is een narratieve identiteit	90
1. Inleiding	90
2. Identiteit wordt uitgedrukt in woorden	91
3. Het verhaal bundelt diversiteit tot een eenheid	93
4. De opbouw van het narratief (idem-identiteit) door mimesis 1 en mimesis 2	95
4.1 Vertellen vanuit voorkennis van de wereld (mimesis 1)	97
4.2 De eerste opgave die identiteit stelt: het vertellen van een verhaal over opgedane ervaringen (mimesis 2)	99
5. Bezwaren tegen een narratieve identiteitsopvatting	103
6. De ipse-pool: creativiteit en vrijheid	110
7. De ipse-pool: de ziel van de mens	114
7.1 In de ipse- pool zetelt de ziel van de mens	116
7.2 Wat is de ziel? Wie is de ziel?	117
8. Afsluiting	121
7. Narrative identiteit en waarden	122
1. Inleiding	122
2. De idem-pool en ethiek	123
3. De idem-pool kenmerkt zich door een ethische gerichtheid op de ander en de anonieme ander	126
3.1 De ethische gerichtheid op het niveau van de eerste persoon: een verlangen naar een goed leven	127
3.2 De ethische gerichtheid op het niveau van de tweede persoon: een goed leven met en voor anderen	128
3.3 De ethische gerichtheid op het niveau van de derde persoon: een goed leven binnen rechtvaardige instituties	132

4. De idem-pool kenmerkt zich door drie soorten verlangens	136
5. De tweede opgave die identiteit stelt: het verbeteren van het karakter door het proces mimesis 3	140
6. Openheid voor het andere... Welk andere? Welke teksten?	142
6.1 Openheid als voorwaarde voor mimesis 3	143
6.2 Welke teksten moeten wij lezen? Waar moeten wij ons 'open voor stellen'?	146
6.2.1 Kwaliteit door cultuur	147
6.2.2 Identiteit door de keuze van teksten	150
6.2.3 Het conflict tussen teksten	151
7. Afsluiting	151
8. Narratieve identiteit door normen en deugden	153
1. Inleiding	153
2. Identiteit en de normen van de moraal	154
2.1 Moraal	155
2.2 Drie verschillen tussen moraal en ethiek	157
2.3 De inhoud van de normen van de moraal	158
3. De wil als derde vermogen van de mens	161
3.1 De ontdekking van de wil als 'een verlangen van de tweede orde'	162
3.2. De slechte wil	166
3.3. Hoop en agape	168
4. Narratieve identiteit en deugden	172
4.1 Wat we vertellen, dienen we waar te maken in de praktijk	172
4.2 Wat zijn deugden?	175
5. Narratieve identiteit door de kardinale deugden	179
6. Identiteit door de deugd praktische verstandigheid	183
6.1 Wat is praktische verstandigheid?	183
6.2 Hoe leren we praktische verstandigheid?	186
7. Afsluiting	190
9. De narratieve identiteit van een organisatie	192
1. Inleiding	192
2. De identiteit van een organisatie toont zich in de ervaringen van personen met de organisatie	193
2.1 Perspectieven op organisaties	194
2.2 De organisatie opgevat als ding	195
2.3 De identiteit van een organisatie door 'betekenis'	197
3. De narratieve uitleg van ervaringen met een organisatie	198
4. De ideologie maakt een (gezamenlijke) praxis mogelijk	202
4.1 Een gezamenlijke praxis en ideologie	203

4.2	De ideologie vormt de institutionele component van de identiteit van een organisatie	204
4.3	Hoe brengt de ideologie een gezamenlijke praxis tot stand?	207
4.4	Macht en de pathologische kant van de ideologie	209
4.5	Ideologie en ipse-identiteit	212
5.	De kritiek van de utopie op de ideologie van een organisatie	213
5.1	De utopie opgevat als ideologiekritiek	214
5.2	Utopie en ipse-identiteit	217
5.3	De pathologische kant van de utopie	218
5.4	De opgave identiteit opgevat als gesprek tussen ideologie en utopie	220
5.5	De ethiek van het gesprek	222
6.	De identiteit van een organisatie in vijf opgaven	224
6.1	Verhalen vertellen (opgave 1) en openstaan voor 'de ander' en 'het andere' (opgave 2)	226
6.2	Besef van transcendentie (opgave 3) en het toepassen van de moraal (opgave 4)	227
6.3	Moed, matigheid, rechtvaardigheid en praktische verstandigheid aanleren (opgave 5)	230
6.4.	Afsluiting	233
10.	Enkele suggesties voor een benadering van de identiteit van katholieke basisscholen vanuit de identiteitstheorie van Ricoeur	235
1.	Inleiding	235
2.	Twee inadequate benaderingen van identiteit en katholiciteit	239
2.1	Identiteit en katholiciteit opgevat als 'het onderscheidende'	239
2.2	Identiteit en katholiciteit opgevat als te beschrijven dingen	242
3.	Een levensbeschouwing opgevat als traditie	244
4.	Een utopische gedachte: kwaliteit door katholiciteit	248
4.1	Eens een katholieke school, altijd een katholieke school?	248
4.2	'Aan traditie doen' is voor de katholieke basisschool ook 'aan katholieke traditie doen'	251
5.	Alleen goede lezers zien wat verborgen ligt in de nuances van verhalen	252
6.	Een utopisch verhaal over de praxis van de katholieke school	256
6.1	De zorgrelatie op basisscholen	257
6.2	De zorgrelatie op katholieke basisscholen: een utopie	258
7.	Afsluiting	264
	Samenvatting	267
	Summary	272
	Geciteerde werken van Ricoeur	277
	Geciteerde overige literatuur	278

1. Identiteit als vraag

1. Inleiding

Identiteit is kwaliteit? Misschien is dat zo, maar meteen kan aan die uitspraak worden toegevoegd: identiteit is ook non-kwaliteit. We kenmerken ons óók door wat we *niet* goed doen, door wat mislukt, door wat 'non-kwaliteit' genoemd kan worden. Echter: we willen liever niet dat iets verkeerd gaat, dat iets wat we doen mislukt, dat we geen kwaliteit tot stand brengen. We willen 'lukken' doordat wat we doen goed is, of succesvol is. We willen kwaliteit bieden. We willen van kwaliteit *zijn*. In deze studie zal blijken hoe personen en organisaties hun identiteit kunnen verhelderen door na te gaan wat kwaliteit is én deze waar te maken in de praktijk. Identiteit zal worden opgevat als een zoektocht naar kwaliteit, met als doel deze te realiseren.

Eerst zal worden onderzocht wat persoonlijke identiteit is. Vervolgens zullen de gevonden inzichten over persoonlijke identiteit toegepast worden op organisaties. De identiteitstheorie van Paul Ricoeur zal de leidraad zijn die ik zal volgen om duidelijk te maken hoe personen en organisaties de vraag naar de eigen identiteit adequaat kunnen beantwoorden.

De aanleiding tot deze studie was de discussie over de identiteit van katholieke basisscholen, zoals die al geruime tijd in Nederland wordt gevoerd. Maar in relatie tot die problematiek vormt dit boek slechts een voorstudie. Het uiteindelijke doel van deze studie is weliswaar om de discussie over 'de identiteit van katholieke basisscholen' te verrijken en adequater te maken. En aan het einde van het boek zal ik ook enkele suggesties geven voor hoe, vanuit de identiteitstheorie van Ricoeur, de identiteit van katholieke basisscholen kan worden benaderd en uitgelegd. Maar ik zal niet de discussie zoals die in en over het katholiek basisonderwijs gevoerd wordt zelf presenteren, noch daarop rechtstreeks reageren, of commentaar geven op de literatuur daarover. De inzet van deze studie is om de identiteitstheorie van Ricoeur uiteen te zetten, met de suggestie dat die van betekenis kan zijn voor de uitleg van de identiteit van katholieke basisscholen. Deze studie stelt geïnteresseerden in de identiteit van het katholieke basisonderwijs voor om te kijken naar hun visie op de identiteit van deze scholen, vanuit de identiteitstheorie van Ricoeur. Daarmee vraagt deze studie dan ook om een vervolgstudie waarin de reactie van

betrokkenen bij de identiteit van het katholieke basisonderwijs op de benadering van identiteit van Ricoeur wordt meegenomen in een verdere praktische toepassing. Deze studie is daarom een voorstudie genoemd voor een verheldering van de identiteit van katholieke basisscholen.

Vanuit het complexe theoretische kader dat de identiteitstheorie van Ricoeur biedt, waarin vele begrippen op elkaar inwerken, zal de vraag naar identiteit uiteindelijk worden uitgewerkt in vijf concrete opgaven. De vraag naar identiteit beantwoorden betekent, vanuit de theorie van Ricoeur bezien, het daadwerkelijk uitvoeren van deze vijf opgaven. Dat geldt voor een persoon, maar *mutatis mutandis* ook voor een organisatie (zoals de katholieke basisschool). De wijze waarop deze vijf opgaven worden uitgevoerd door een persoon of door een organisatie, toont de identiteit van deze persoon of organisatie.

Deze opzet houdt in dat deze studie vanuit vier interesses kan worden gelezen: vanuit een interesse in wat persoonlijke identiteit is, vanuit een belangstelling in de identiteit van organisaties, vanuit een interesse in de identiteitstheorie van Ricoeur en tenslotte vanuit een interesse in de identiteit van katholieke basisscholen. Alvorens ik in *paragraaf 6* van dit hoofdstuk leeswijzers geef voor deze vier interesses en inga op de inhoud van deze studie, ga ik in de volgende paragrafen globaal in op wat identiteit is (*paragraaf 2* en *paragraaf 3*). Vervolgens introduceer ik in *paragraaf 4* de identiteitstheorie van Ricoeur en bespreek ik, in *paragraaf 5*, een aantal verschillen tussen de identiteit van personen en organisaties.

2. Waar vragen we naar als we naar onze identiteit vragen?

Als een persoon de vraag naar de eigen identiteit stelt ('wie ben ik?') en ook als een organisatie deze vraag stelt ('wie zijn wij als organisatie?'), dan lijken zij iets te willen vinden wat verdwenen is. We zeggen ook dat 'we op zoek gaan naar onze identiteit'. Met deze formulering suggereren we dat er iets bedekt is dat ontdekt moet worden. Maar identiteit, zo zal in deze studie blijken, is geen ding dat kan verdwijnen. Het is een begrip dat behoort tot een, wat men zou kunnen noemen, 'autonome categorie' van begrippen. Daarmee worden begrippen bedoeld die op *alle* mensen, *zonder gradaties*, toepasbaar zijn. Identiteit is een begrip zoals het begrip 'uiterlijk', of het begrip 'voorkant'. Iedere mens heeft een uiterlijk en een voorkant. Dat uiterlijk en die voorkant kunnen niet zoek raken of verdwijnen. Bovendien heeft iedere mens zijn uiterlijk en zijn voorkant niet in meerdere of mindere mate. Iedere mens heeft eveneens altijd een identiteit én heeft deze identiteit, net zoals een voorkant, niet in meerdere of mindere mate. Wat het laatste betreft kan gezegd worden dat het onmogelijk is meer of minder te zijn *zoals men is*. Dit geldt niet alleen voor

dienst te leveren. Middelen zijn bijvoorbeeld werkmateriaal, een winkelvoorraad, een kantoorinrichting, een bedrijfspand, een machinepark, een wagenpark en een hoeveelheid geld. Een school zal om te kunnen functioneren bijvoorbeeld personeel, lesmateriaal en (in ons klimaat) een schoolgebouw nodig hebben. Vanuit dit perspectief op organisaties kan gezegd worden dat de identiteit van organisaties - wat dat begrip verder ook moge betekenen - onder andere bepaald zal worden door zowel de mensen die er mee verbonden zijn als door de mogelijkheden en onmogelijkheden van de faciliteiten die de organisatie bezit.

Met deze constatering valt al een belangrijk verschil op tussen de identiteit van personen en die van organisaties. Een persoon heeft een identiteit die, zeer waarschijnlijk, ook bepaald zal worden door wat deze persoon bezit. Ik spreek over mijn huis, mijn auto, mijn muziekverzameling, mijn boeken, mijn keuken, mijn tuin, mijn garderobe, mijn meubels, maar ook, in een wat ander opzicht, over mijn vriend, mijn vriendin, mijn collega's. Een persoon lijkt van dit 'bezit' echter (in principe) los te kunnen komen, zonder dat daarmee de basis die zijn 'functioneren' mogelijk maakt noodzakelijkerwijs verdwijnt. Sterker nog: in de geschiedenis zijn voorbeelden te vinden van mensen die 'alle bezit verzaken' en claimen *daardoor* hun ('ware') identiteit te vinden. Zonder 'bezit', zo is duidelijk, kan een mens ook bestaan. Maar dat is niet het geval bij organisaties. Een winkelbedrijf kan niet 'bestaan' zonder artikelen en een winkelpand, een transportbedrijf niet zonder vrachtwagens, een luchthaven niet zonder landingsbaan en een elektriciteitscentrale niet zonder de centrale. Een school kan, in Nederland althans, niet bestaan zonder een schoolgebouw, lesmateriaal en geld voor de salarissen van het personeel.

6. Inhoud en leeswijzer

De identiteit van personen stelt Ricoeur centraal in zijn identiteitstheorie, waardoor de vraag naar identiteit, 'wie ben ik eigenlijk?', zoals *personen* deze stellen, in deze studie het uitgangspunt zal zijn om de vraag: 'wat of wie zijn wij?', zoals organisaties deze stellen, te beantwoorden.

De vraag naar identiteit beantwoorden houdt in dat (door een persoon of organisatie) vijf opgaven worden uitgevoerd. Ik wil deze opgaven kort beschrijven. De eerste opgave bestaat er in een verhaal te vertellen over opgedane ervaringen. De tweede opgave houdt in dat we openstaan voor 'het andere' en 'de ander'. De derde opgave is dat we moeten beseffen dat identiteit afhankelijk is van iets dat ons ontstijgt en dat we die transcendentie een invulling geven. De vierde opgave houdt in dat we normen dienen op te volgen. De vijfde opgave tenslotte is het ontwikkelen van de deugden moed,

matigheid, rechtvaardigheid en praktische verstandigheid. Voordat deze vijf opgaven in deze studie hun (concrete) inhoud zullen krijgen - en aldus duidelijk wordt wat een persoon of organisatie 'moet doen' om de vraag naar identiteit te beantwoorden - zal het nodig zijn een aanzienlijke hoeveelheid 'theorie' uit te werken. Dat gebeurt in hoofdstuk 2 tot en met hoofdstuk 5. Vanaf hoofdstuk 6 zullen de vijf opgaven die het uitleggen van identiteit stelt, één voor één worden behandeld.

De globale inhoud van de hoofdstukken van deze studie is de volgende. Hoofdstuk 2 neemt de katholieke basisschool als voorbeeld van een organisatie die de vraag naar de eigen identiteit wil beantwoorden. In het hoofdstuk zullen, door in te gaan op een aantal opvattingen over de identiteit van het Nederlandse katholieke basisonderwijs, vragen over 'de identiteit van katholieke basisscholen' worden verzameld. Het gaat hier niet om een omvattende bespreking van de literatuur ter zake en zelfs niet om een representatieve selectie daaruit. Het hoofdstuk dient enkel om, aan de hand van enkele stemmen, zoveel van de problematiek te beschrijven als nodig is om de achtergrond te schetsen voor het eigenlijke onderzoek. Daarin werken we dan de visie van Ricoeur op identiteit uit in de verwachting dat die kan helpen om het probleem van de identiteit van Nederlandse katholieke basisscholen inzichtelijk te maken.

Vanaf hoofdstuk 3 tot en met hoofdstuk 9 wordt de achtergrond van de problematiek van de katholieke basisschool grotendeels losgelaten en wordt de identiteitstheorie van Ricoeur gepresenteerd. In hoofdstuk 3 tot en met hoofdstuk 8 wordt ingegaan op wat persoonlijke identiteit is. Hoofdstuk 9 vertaalt de theorie over de identiteit van een persoon naar organisaties. En afsluitend wordt in hoofdstuk 10 aan geïnteresseerden in de identiteit van katholieke basisscholen een voorstel gedaan om vanuit de identiteitstheorie van Ricoeur naar de identiteit van katholieke basisscholen te kijken. Een meer gedetailleerde beschrijving van de inhoud wordt gegeven aan het begin van de hoofdstukken.

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk is vermeld kan deze studie vanuit vier interesses worden gelezen. Gezien de aandacht die wordt besteed aan persoonlijke identiteit kan deze studie interessant zijn voor iedereen die wil weten wat de vraag 'wie ben ik eigenlijk?' betekent en hoe deze beter beantwoord kan worden. Deze lezers kunnen hoofdstuk 2, hoofdstuk 9 en hoofdstuk 10 overslaan. *Ten tweede* kan deze studie, die zich uiteindelijk concentreert op de identiteit van organisaties, behulpzaam zijn voor alle organisaties die de vraag naar hun identiteit beter willen beantwoorden. Vanuit deze interesse kan volstaan worden met het lezen van hoofdstuk 3 tot en met hoofdstuk 9. *Ten derde* gaat deze studie in op 'identiteitsvragen' die op en rondom katholieke basisscholen worden gesteld. Lezers met een interesse in deze vragen

kunnen zich verdiepen in 'de complete studie'. *Ten vierde* geldt voor lezers die geïnteresseerd zijn in een interpretatie van de identiteitstheorie van Ricoeur, dat zij zich dienen te concentreren op hoofdstuk 3 tot en met hoofdstuk 9.

Tot slot wil ik drie opmerkingen maken over de citaten die in deze studie worden gegeven. *Ten eerste* zal opvallen dat de in het Frans publicerende Ricoeur in het Engels wordt geciteerd. De reden hiervoor is dat ik 'Ricoeur' in Engelse vertaling heb gelezen en alleen bij onduidelijkheden op de Franse teksten heb teruggegrepen. De Engelse vertalingen zijn meestal door Ricoeur geautoriseerd en heb ik niet verder willen vertalen in het Nederlands om een 'vlek op vlek' effect te voorkomen. *Ten tweede* zal opvallen dat ik weinig secundaire literatuur gebruik en citeer. De literatuur die ingaat op de identiteitstheorie van Ricoeur is mij - zo bleek bij bestudering ervan - veel minder behulpzaam geweest om 'Ricoeur' te begrijpen dan de werken van Ricoeur zelf, waarop ik mij in toenemende mate tijdens mijn studie heb geconcentreerd en die uiteindelijk 'dominant' zijn geworden. *Ten derde* zal opvallen dat ik regelmatig citeer uit literaire fictie. Ik heb met deze citaten de belangrijke gedachte van Ricoeur willen illustreren dat 'literaire fictie de koningsroute is waarlangs de werkelijkheid kan worden beschreven'. En dat wil in deze studie zeggen 'de werkelijkheid' die de identiteit van een persoon en een organisatie is.

Samenvatting

De inzet van deze studie is om de identiteitstheorie van de filosoof Paul Ricoeur, die met name ingaat op de identiteit van een *persoon*, te presenteren en daar vanuit te verhelderen hoe een *organisatie* de eigen identiteit adequaat kan uitleggen. Een suggestie daarbij is dat dit alles ook van betekenis kan zijn voor de uitleg van de identiteit van *katholieke basisscholen*.

Ricoeur heeft de gedachten van belangrijke filosofen en theologen, die sinds vele honderden jaren nadenken over identiteit, kritisch gepresenteerd, deels gecorrigeerd en heeft er bovendien een aantal belangrijke inzichten aan toegevoegd. Vanuit het complexe theoretische kader dat de identiteitstheorie van Ricoeur biedt zal het antwoord op de vraag naar identiteit opgevat worden als een dynamiek die zich toont in het uitvoeren van vijf opgaven. Deze vijf opgaven krijgen achtereenvolgens in deze studie hun inhoud.

Gezien de aandacht die in deze studie wordt besteed aan persoonlijke identiteit kan deze interessant zijn voor iedereen die wil weten wat de vraag 'wie ben ik eigenlijk?' betekent en hoe deze vraag beter beantwoord kan worden. Ten tweede kan deze studie, die zich uiteindelijk concentreert op de identiteit van organisaties, behulpzaam zijn voor alle organisaties die de vraag naar hun identiteit adequater willen beantwoorden. Ten derde gaat deze studie in op identiteitsvragen die op en rondom katholieke basisscholen worden gesteld, en kan daarom interessant kan zijn voor geïnteresseerden in de identiteit van deze scholen. Ten vierde kan deze studie van belang zijn voor degenen die geïnteresseerd zijn in de identiteitstheorie van Ricoeur.

Hoofdstuk 1 is een inleidend hoofdstuk waarin het begrip identiteit en de identiteitstheorie van Ricoeur globaal worden besproken. Vervolgens worden enkele verschillen tussen de identiteit van personen en organisaties genoemd en wordt ingegaan op de inhoud en opzet van de studie.

Hoofdstuk 2 bespreekt mogelijke reacties van katholieke basisscholen op de vraag naar de betekenis van katholiciteit voor de school en gaat in op de discussie in de media over de identiteit van het katholieke onderwijs. Daarnaast worden in dit hoofdstuk enkele boeken besproken die ingaan op de identiteit van het confessioneel onderwijs, met als doel een benadering van identiteit in beeld te brengen waarvan de identiteitstheorie van Ricoeur zich zal distantiëren.

Hoofdstuk 3 geeft een beeld van de identiteit van dingen, dieren en mensen, waar vanuit wordt verdedigd dat nadenken over de identiteit van mensen (en de organisaties die zij vormen) wil zeggen dat we óók dienen na te denken over wat betekenis is. De mens is 'een betekeniswezen', zo zal blijken, waarvan de identiteit niet afdoende te vatten is door het beschrijven en opsommen van gegevens, zoals bij dingen wel mogelijk is.

Vanaf *hoofdstuk 4* wordt begonnen met een presentatie van de identiteitstheorie van Ricoeur, waarin de mens als 'betekeniswezen' centraal staat. Twee manieren waarop mensen betekenis verstaan worden behandeld: ten eerste door te *voelen* en ten tweede door te *denken*. Door de ontdekking van de intentionaliteit van het bewustzijn zal vanuit de fenomenologie duidelijk worden dat 'betekenis verstaan' niet in ons als afgezonderd van de wereld tot stand komt, maar ontstaat door 'in de wereld te zijn', door 'bij-de-dingen te zijn', door dáár te zijn. Voelen en denken gebeurt in een verhouding met 'dingen' die wij waarnemen, waaronder ook mensen. Voor het vinden van onze identiteit is vervolgens de vaststelling belangrijk dat wij, als betekeniswezens, ook een *praktische* verhouding met de dingen zijn. We verstaan betekenis door met de dingen (praktisch) om te gaan. Onze identiteit vinden we door te kijken naar deze praktische verhouding. De begrippen 'zorg', 'verlangen' en 'liefde' geven in dit hoofdstuk een verdere inhoud aan de praktische verhouding van de mens met 'de dingen'.

Naast de fenomenologie heeft de identiteitstheorie van Ricoeur een tweede pijler die vanaf *hoofdstuk 5* aandacht krijgt: de hermeneutiek. Hermeneutiek kan vertaald worden als 'uitlegkunde' en wordt door Ricoeur gekoppeld aan de hierboven genoemde fenomenologische inzichten. De these van de hermeneutiek is dat we *niet direct* dáár-zijn (bij de dingen), maar *via* 'teksten' die 'in onze geest zitten' omdat we ze hebben 'gelezen'. Deze teksten hebben wij niet zélf gemaakt en kunnen daarom 'het andere' worden genoemd. We verstaan aldus betekenis *in* een verhouding met het andere (de dingen), *vanuit* het andere (teksten). In dit hoofdstuk wordt duidelijk gemaakt wat teksten zijn. Onder andere de architectuur, schilderkunst en de literatuur, maar ook de handelingen die gesteld zijn (de geschiedenis) zullen als teksten worden opgevat.

Hoofdstuk 6 behandelt de vraag hoe we onze praktische verhouding met de dingen kunnen uitleggen. De eerste opgave die 'identiteit uitleggen' stelt is het vertellen van een verhaal (een narratief) over opgedane ervaringen. Identiteit, zo zal worden verdedigd, is een narratieve identiteit. Een verhaal (een narratief) wordt verteld vanuit een *voorverstaan* van de wereld, dat Ricoeur de technische term *mimesis 1* geeft. De plot is het belangrijke kenmerk van een verhaal. 'Het opstellen van een plot' (waardoor een begrijpelijk verhaal ontstaat) geeft Ricoeur de naam *mimesis 2*. *Mimesis 2* vormt de eerste opgave die identiteit stelt: een verhaal vertellen. Een narratieve identiteit zal vervolgens

begrepen worden als een wisselwerking tussen twee polen: in de ene pool (die Ricoeur de idem-pool noemt) is het verhaal over 'onze ervaringen' gesitueerd. Dat verhaal geeft inhoud aan ons karakter, want 'legt dat uit'. In de andere pool (die Ricoeur de ipse-pool noemt), is degene die het verhaal vertelt en steeds weer bijstelt gesitueerd. De idem-pool zal ik ook *het hart* van de mens (en ook het hart van een organisatie) noemen en de ipse-pool *de ziel* van de mens (en ook de ziel van een organisatie). De ziel of de ipse-pool van een narratieve identiteit wordt in dit hoofdstuk verbonden met creativiteit en met vrijheid. Identiteit zal worden opgevat als een wisselwerking tussen hart en ziel, ofwel tussen karakter en creativiteit. Enerzijds kan de ipse-pool (onze creativiteit) de idem-pool, ons karakter, veranderen. Anderzijds biedt de idem-pool, ons karakter, weerstand tegen deze verandering.

In *hoofdstuk 7* wordt identiteit verbonden met ethiek. Ethiek zal worden opgevat als nadenken over wat een goed leven is, ofwel als nadenken over wat een leven van kwaliteit is. Het narratief dat de idem-pool van een narratieve identiteit inhoud geeft, zal zich blijken te kenmerken door een *ethisch* verlangen naar een goed leven, met en voor anderen, binnen rechtvaardige instituties. Deze ethische gerichtheid zal verder gekenmerkt worden als een verlangen naar bezit, naar invloed en naar waardering. In het hoofdstuk worden de tweede en derde opgave die 'identiteit uitleggen' stelt besproken. De tweede opgave is dat we dienen open te staan voor de ander (personen) en het andere (teksten). *Mimesis 3* is de naam die verbonden zal worden met de tweede opgave. Door deze tweede opgave uit te voeren kunnen we ons karakter verbeteren. De derde opgave, zo zal duidelijk worden, is te beseffen dat we afhankelijk zijn van iets dat ons ontstijgt (transcendeert). Creativiteit moet ons namelijk toevallen.

Hoofdstuk 8 bestaat uit twee delen. *Het eerste deel van hoofdstuk 8* gaat in op de relatie tussen identiteit en normen en daarmee op de vierde opgave die identiteit stelt: we dienen de normen van de moraal op te volgen. Ricoeur onderscheidt de moraal van de ethiek. In de moraal staat het opvolgen van normen centraal, in de ethiek het ontwikkelen van waarden. In dit hoofdstuk wordt *de wil* geïntroduceerd als een derde met zijn natuur gegeven vermogen van de mens, naast het eerder besproken vermogen tot *creativiteit* en het vermogen *te verlangen*. Een *goede wil*, zo zal duidelijk worden door te rade te gaan bij Augustinus en Kant, is vereist om de normen van de moraal op te volgen. De vraag zal zijn: kunnen we er zelf voor zorgen dat we een goede wil verkrijgen? Dat zal worden ontkend. Tot zover de vierde opgave. De eerder besproken derde opgave die identiteit stelt, een besef van transcendentie, zal door in te gaan op de wil een verdere invulling krijgen. Een goede wil moet ons toevallen.

In het tweede deel van hoofdstuk 8 staat de relatie tussen identiteit en deugden centraal en daarmee de vijfde en laatste opgave die identiteit stelt: deugden

aanleren. Om een visie op een goed leven te kunnen waarmaken zijn deugden vereist. Uitgelegd wordt wat deugden zijn, waarbij ingegaan wordt op de kardinale deugden praktische verstandigheid, moed, matigheid en rechtvaardigheid. Met name door deze vier kardinale deugden kunnen wij onze door normen gecontroleerde visie op een goed leven ook waarmaken in het leven. Als identiteit een *praktische* verhouding met de dingen is, is kunnen we niet volstaan met een verhaal over wie we zijn, maar hebben deugden nodig om dat verhaal waar te maken in het leven. De weg die we dienen af te leggen als we ons buigen over onze identiteit is een weg te noemen die verloopt van de *waarde*, via de *norm*, naar de *deugd*, met daarbij aandacht voor de afhankelijkheid van 'iets' wat onze autonomie ontstijgt. Op deze weg bepalen de creativiteit en de wil (in de ipse-pool) doorlopend wat we doen en dus ook het verhaal over onze handelingen dat weer inhoud geeft aan ons karakter (en dus aan de idem-pool). Opnieuw zal in dit hoofdstuk blijken dat onze narratieve identiteit een dialectiek is tussen 'idem' en 'ipse', tussen hart en ziel.

Hoofdstuk 9 laat zien dat de in de vorige hoofdstukken uitgewerkte narratieve benadering van identiteit onmisbaar is voor een organisatie die de eigen identiteit wil uitleggen. Duidelijk zal worden dat de handelingen van personen binnen een organisatie in belangrijke mate bepalend zijn voor de identiteit van een organisatie. 'In belangrijke mate', maar lang niet volledig, want organisaties zijn, in tegenstelling tot personen, instituties die het handelen, voelen en denken van de met de organisatie verbonden personen 'instellen' en dat wil ook zeggen controleren en afdwingen. De narratieve identiteit van een organisatie zal worden opgevat als een spanning tussen *de vrijheid* van mensen en *de institutie* die de organisatie ook is, welke laatste de vrijheid van mensen beperkt. Deze spanning zal uitgewerkt worden als een strijd of 'gesprek' tussen twee soorten verhalen: de ideologie en de utopie. De ideologie van een organisatie stuurt de daadwerkelijke praxis van de organisatie. De utopie verwoordt een ideologiekritiek met de bedoeling de praxis van de organisatie te veranderen. De wisselwerking tussen ideologie en utopie zal een basis vormen van waaruit de vijf opgaven die persoonlijke identiteit stelt worden vertaald naar organisaties. De identiteit van een organisatie zal uiteindelijk worden begrepen als het *praktische* antwoord van de met een organisatie personen op de vraag naar wat kwaliteit is. Praktisch wil hier zeggen dat het antwoord erin bestaat een bepaalde narratieve visie op kwaliteit steeds weer te realiseren. De mate waarin een organisatie daadwerkelijk de kwaliteit biedt die zij belooft te bieden is het uiteindelijke antwoord op de vraag naar de eigen identiteit van de organisatie. Het is ook de kwaliteit waarop de betrokkenen bij de organisatie (zoals klanten en werknemers) rekenen. Identiteit is kwaliteit.

Hoofdstuk 10 dient gelezen te worden als een voorstel aan de deelnemers aan de discussie over de identiteit van het katholieke (basis)onderwijs: kan het

voorbeeld van de benadering van identiteit conform de theorie van Ricoeur helpen in uw discussie over de identiteit van katholieke (basis)scholen? In dit hoofdstuk wordt een illustratie gegeven hoe de identiteitstheorie van Ricoeur relevant kan zijn voor het beantwoorden van de vraag naar de identiteit van katholieke scholen. De eerste indruk die in hoofdstuk 2 is gegeven van de betekenis van katholiciteit voor de katholieke basisschool zal daarbij worden gebruikt.

Als we gaan nadenken over identiteit volgens de theorie van Ricoeur kan als eerste gezegd worden dat ook voor een katholieke basisschool, net zoals voor elke andere organisatie, 'identiteit uitleggen' het uitvoeren van de vijfvoudige opgave inhoudt die eerder is besproken. Het antwoord op de vraag naar de identiteit van een katholieke basisschool en de betekenis van katholiciteit in deze identiteit zal worden gezocht in de narratieve identiteit van de school, dat wil zeggen in de vijf opgaven die deze stelt. Daartoe zal ook duidelijk gemaakt worden wat een levensbeschouwing is. De relevantie van de katholieke levensbeschouwing voor een katholieke basisschool school kan gevonden worden door te kijken naar de wat de school in haar ideologie vertelt over haar praxis (opgave 1). In deze ideologie zal naar voren komen waar de school voor openstaat (opgave 2), zal een 'oppervlakkig' of 'meer diepgaand' besef van transcendentie tot uitdrukking komen (opgave 3), zal blijken hoe de school de eigen praxis corrigeert door normen op te volgen (opgave 4) en zal tenslotte duidelijk worden wat de kardinale deugden voor de school betekenen (opgave 5). In dit hoofdstuk wordt een poging gedaan de mogelijke relevantie van de katholieke levensbeschouwing voor Nederlandse katholieke basisscholen in een verhaal te ontdekken. Het verhaal dat in dit hoofdstuk wordt gepresenteerd is uitdrukkelijk een eerste poging, welke door verder onderzoek en reflectie op katholieke basisscholen zal moeten worden aangevuld en ook gecorrigeerd. Afgesloten wordt met een suggestie voor dit verdere onderzoek.